

İSLAMİ FİNANSTA DÖNGÜSEL EKONOMİ

Circular Economy in Islamic Finance

SERPİL SUMER

Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Erzurum, Türkiye

Res. Asst. Dr., Atatürk University Oltu Faculty Of Humanities And Social Sciences, Finance and Banking Department, Erzurum, Turkey

serpil.sumer@atauni.edu.tr
orcid.org/0000-0001-8452-0393

RAMAZAN YANIK

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Erzurum, Türkiye

Prof. Dr., Atatürk University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Department, Erzurum, Turkey

ramazan.yanik@atauni.edu.tr
orcid.org/0000-0001-7043-0864

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 21 Mayıs 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 24 Ekim 2021

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2021

Doi: <https://doi.org/10.14395/hid.939566>

ATIF/CITE AS:

Sumer, Serpil – Yanık, Ramazan, "İslami Finansta Döngüsel Ekonomi", Hitit İlahiyat Dergisi, (Aralık/December 2021) 20/3

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid> adresinde yayımlanmıştır ve telif hakkı saklıdır. Bu makale, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid> adresinde yayımlanmıştır ve telif hakkı saklıdır.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software. Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty, Çorum, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Circular Economy in Islamic Finance

Abstract

The industrialization that began with the industrial revolution has affected all countries in the world. With industrialization, the search for resources has accelerated and has started a competition between countries. In the industrialization process, only the production factor was focused on, but the depletion and the loss of natural resources were not taken into account. The industrialization race and linear economy are the underlying reasons for the rapid depletion of natural resources. In 1966, American economist Kenneth E. Boulding first mentioned the circular economy concept in his study. The circular economy is an extremely important area for economies that are in severe scarcity in terms of resources. The circular economy, which has great potential for the sustainability and efficient use of limited resources, has an important place in the realization of development goals. The circular economy is also important for sustainability and development. The changeover to circular economy facilitates the achievement of the goals set out in the United Nations Development Program regarding ecological balance. The linear economy process, which starts with the purchase of raw materials, continues with the design and construction of the product. The manufactured product is offered for consumer use and ends when the consumer becomes waste after use. Besides consuming scarce resources at an alarming rate, large amounts of waste are generated in the linear economy process. Contrary to the linear economy, the circular economy is a production process in which production is made using less raw materials and energy. In the circular economy process, the production process repeats itself in a cycle. The circular economy process starts with the use of wastes rather than the purchase of raw materials. Afterward, the process continues with the product design for the use of waste, the production of the product, the consumption of the product, and the waste. The circular production process constantly repeats the same cycle. The issue of preserving ecological balance and preventing waste is the intersection point of Islam religion and the circular economy. Islamic religion includes rules that regulate the daily life of believers such as protecting the environment and not wasting resources. These issues are discussed in verses about waste and the protection of ecological balance. Green Sukuk, which has launched to protect the ecological balance among Islamic financial products, is a product that appeals to all investors. Green Sukuk is designed to protect sustainability, adapt to climate change, and finance environmentally friendly projects. Green Sukuk is closely related to project finance that will eliminate climate change, global warming, fossil fuel consumption, and other environmental problems. Considering the types of Sukuk, Green Sukuk complies with the Istisna Sukuk based on the production of non-existent products, Ijarah Sukuk

based on leasing, and Musharaka Sukuk based on partnership. This study, it was tried to answer the question “How are the concepts of Islamic finance and circular economy tackle in the literature?” This study was designed based on the study of Rusydiana (2019). Studies in which the concepts of “Circular Economy” and “Islamic Finance” are included in the Scopus, Web of Science, Science Direct Indexes have been examined. When the data obtained from the indexes are examined, 56.570 studies have been conducted between 2010 and 2021, using the concept of circular economy as a keyword. 5.667 of these studies have been done in the field of economics, econometrics, and finance. The number of studies in which the concepts of circular economy and Islamic finance are used together is 7. Various suggestions for financing circular economy projects within the scope of Islamic finance are presented in the reviewed studies. These suggestions are that financing with the hybrid finance model, financing SMEs with the hybrid finance model, establishing contracts based on long-term risk-sharing principle, and readjustment reporting standards according to the circular economy system was made. As a result, it has been concluded that the studies that deal with the concepts of Islamic finance and circular economy, which are closely related to each other in terms of their purposes, are insufficient. In the literature, there are very few studies in which the concept of Islamic finance and circular economy are used together. There is a serious gap in this case in the literature. With this study, the deficiency in the literature was tried to be stated.

Keywords: Islamic Finance, Sustainability, Economic Growth, Circular Economy, Islamic Financial Products.

İslami Finansta Döngüsel Ekonomi

Öz

Sanayi devrimi ile başlayan sanayileşme, dünyadaki tüm ülkeleri etkilemiştir. Sanayileşme ile birlikte kaynak arayışları hızlanmış ve ülkeler arasında bir rekabet başlamıştır. Sanayileşme sürecinde sadece üretim faktörüne odaklanılmış, doğal kaynakların tükenmesi ve kaybı dikkate alınmamıştır. Sanayileşme yarışı ve doğrusal ekonomi, doğal kaynakların hızla tükenmesinin altında yatan nedenlerdir. 1966 yılında Amerikalı ekonomist Kenneth E. Boulding, yaptığı çalışmada döngüsel ekonomi kavramından ilk kez bahsetmiştir. Döngüsel ekonomi, kaynak açısından ciddi kıtlık içinde olan ekonomiler için son derece önemli bir alandır. Sınırlı kaynakların sürdürülebilirliği ve verimli kullanımı için büyük potansiyele sahip olan döngüsel ekonomi, kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Döngüsel ekonomi, sürdürülebilirlik ve gelişme açısından da önemlidir. Döngüsel ekonomiye geçiş, ekolojik denge ile ilgili Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nda belirlenen hedeflere ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Hammadde alımı ile başlayan doğrusal ekonomi süreci, ürünün tasarımı ve üretimi ile devam eder. Üretilen ürün tüketicinin kullanımına sunulur ve tüketicinin kullandıktan sonra atık haline gelmesi ile son bulur. Kıt kaynakları endişe verici bir oranda tüketmenin yanı sıra, doğrusal ekonomi sürecinde büyük miktarlarda atık üretilir. Döngüsel ekonomi, doğrusal ekonominin aksine, daha az hammadde ve enerji kullanılarak üretimin yapıldığı bir üretim sürecidir. Döngüsel ekonomi sürecinde üretim süreci bir döngü içinde kendini tekrar eder. Döngüsel ekonomi süreci, hammadde satın almak yerine atıkların kullanılmasıyla başlar. Daha sonra atık kullanımı, ürünün üretimi, ürünün tüketimi ve atık için ürün tasarımı ile süreç devam eder. Döngüsel üretim süreci sürekli olarak aynı döngüyü tekrar eder. Ekolojik dengenin korunması ve israfın önlenmesi konusu, İslam dini ile döngüsel ekonominin kesişme noktasıdır. İslam dini, çevreyi korumak ve kaynakları israf etmemek gibi müminlerin günlük hayatını düzenleyen kuralları içerir. Atıklar ve ekolojik dengenin korunması ile ilgili ayetlerde bu konular ele alınmaktadır. İslami finans ürünleri arasında ekolojik dengeyi korumak amacıyla lansmanı yapılan Yeşil Sukuk, tüm yatırımcılara hitap eden bir üründür. Yeşil Sukuk, sürdürülebilirliği korumak, iklim değişikliğine uyum sağlamak ve çevre dostu projeleri finanse etmek için tasarlanmıştır. Yeşil Sukuk, iklim değişikliği, küresel ısınma, fosil yakıt tüketimi ve diğer çevre sorunlarını ortadan kaldıracak proje finansmanı ile yakından ilgilidir. Sukuk türleri dikkate alındığında Yeşil Sukuk, var olmayan ürünlerin üretimine dayalı İstisna Sukuk'a, kiralamaya dayalı İcara Sukuk'a ve ortaklığa dayalı Muşaraka Sukuk'a uyum sağlamaktadır. Bu çalışmada "İslami finans ve döngüsel ekonomi kavramları literatürde nasıl ele alınmaktadır?" sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu çalışma Rusydiana'nın (2019) çalışmasından yola çıkarak tasarlanmıştır. Scopus, Web of Science, Science Direct veri tabanlarında "Döngüsel Ekonomi" ve "İslami Finans" kavramlarının yer aldığı çalışmalar incelenmiştir. Veri tabanlarından elde edilen veriler incelendiğinde 2010-2021 yılları arasında anahtar kelime olarak döngüsel ekonomi kavramının kullanıldığı 56.570 çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan 5.667'si ekonomi, ekonometri ve finans alanında yapılmıştır. Anahtar kelime olarak döngüsel ekonomi ve İslami finans kavramlarının kullanıldığı çalışmaların sayısı ise 7'dir. İncelenen çalışmalarda İslami finans kapsamında döngüsel ekonomi projelerinin finansmanına yönelik çeşitli öneriler sunulmaktadır. Bu öneriler, hibrit finansman modeli ile finansman sağlanması, KOBİ'lerin hibrit finansman modeli ile finanse edilmesi, uzun vadeli risk paylaşımı ilkesine dayalı sözleşmelerin oluşturulması ve döngüsel ekonomi sistemine göre yeniden düzenleme raporlama standartlarının yapılmasıdır. Sonuç olarak amaçları açısından birbiriyle yakından ilişkili olan İslami finans ve döngüsel ekonomi kavramlarını ele alan çalışmaların yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Literatürde İslami finans ve döngüsel ekonomi

kavramlarının bir arada kullanıldığı çok az çalışma bulunmaktadır. Literatürde bu durumda ciddi bir boşluk bulunmaktadır. Bu çalışma ile literatürdeki eksiklik belirtilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, Sürdürülebilirlik, Ekonomik Büyüme, Döngüsel Ekonomi, İslami Finansal Ürünler.

Giriş

Sanayileşme yarışı ve doğrusal ekonomi doğal kaynakların hızlı bir şekilde tüketilmesinin altında yatan sebep olarak gösterilmektedir. Endüstri devrimi ile başlayan sanayileşme dünyadaki tüm ülkeleri etkisi altına almasıyla birlikte kaynak arayışı hızlanmış ve ülkeler arası rekabet başlamıştır. Sanayileşme sürecinde sadece üretim faktörü üzerinde durulmuş ve doğal kaynakların tükenmesi ve yok olması dikkate alınmamıştır. Kalkınmada sanayileşmenin benimsenmesiyle birlikte çevre kirliliği başta olmak üzere sera gazı salınımı gibi birçok sorun da ortaya çıkmıştır (Koçan vd., 2019, 536). Çevre kirliliğinde bir diğer önemli etken teknolojik gelişim ve modadır. Teknolojik gelişim ve oluşturulan moda kültürü ürünlerin ekonomik ömürlerinin tamamlanmadan değiştirilmesine ve ürünlerin atık haline gelmesine yol açmıştır (Önder, 2018, 197). Doğal kaynakların tükenmesi ve çevre kirliliği üzerinde etkisi bulunan bir diğer faktör de doğrusal ekonomidir. Doğrusal ekonomi, üretim sürecinde “yap, işlet, at” mantığı temeline dayanan ekonomi modelidir.

Sürdürülebilirlik ve kalkınma günümüzde en çok üzerinde durulan kavramlardır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında sürdürülebilir kalkınma ile ilgili ayrıntılı 17 hedef uygulamaya konulmuştur. 17 hedef içerisinde özellikle 7, Uygun Fiyatlı ve Temiz Enerji; 11, Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar; 12, Sorumlu Tüketim ve Üretim; 13, İklim Eylemi; 14, Suyun Altındaki Yaşam ve 15, Karada Yaşam hedefleri çevresel sürdürülebilirlik üzerine odaklanmaktadır (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2019).

Döngüsel ekonomi, sürdürülebilirlik ve kalkınma açısından önemli bir yere sahiptir. Döngüsel ekonomiye geçiş ile birlikte Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında ekolojik denge ile ilgili hedeflere ulaşmada kolaylık sağlanacaktır. Nitekim üretimin sıfır atık ile gerçekleştirilmesi hem yenilenebilir enerji kaynaklarında tasarruf sağlayacak hem de hammadde kullanımını azaltacaktır. Sürdürülebilir kalkınma çevresel kalite, ekonomik refah ve sosyal eşitlik olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır (Kirchherr vd., 2017). Döngüsel ekonomiye geçiş ile birlikte sürdürülebilir kalkınmanın tüm boyutlarında refah sağlanacaktır.

Döngüsel iş modelinin temel bileşeni değer önerisidir. Döngüsel değer önerisi bir ürün, ürünle ilgili hizmet veya saf bir hizmet sunmaktadır. Bu tek-

lif, kullanıcının (tüketicin) ihtiyaç duyduğu şeyi yapmasına izin vermeli, tüketicinin (kullanıcının) yaşayacağı rahatsızlıkları azaltmalı ve ek faydalar sağlamalıdır. Döngüsel üretim süreci ile ürün tasarımı daha az hammadde ve enerji kullanımıyla gerçekleştirilmekte ve doğrusal ekonomiye kıyasla çevre kirliliği önemli ölçüde azalmaktadır (Lewandowski, 2016, 16).

İslami yatırım ürünleri tüm yatırımcılara hitap etmektedir. İslami finansal ürünler hem Müslüman hem de gayrimüslim tüm yatırımcılar için etik iş uygulamaları, sosyal sorumluluk ve mali muhafazakarlığa dayalı alternatif bir yatırım sınıfı olarak hızla büyümektedir (Bo vd., 2016, 1020). İslami finansal ürünler içerisinde ekolojik dengenin korunması için çıkarılan yeşil sukuk tüm yatırımcılara hitap eden bir üründür.

Bu çalışmada döngüsel ekonomi ile İslami finans arasındaki ilişki kavramsal açıdan incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada ilk önce döngüsel ekonomi kavramı açıklanmaya çalışılmış daha sonra İslami finans ile olan ilişkisinin literatürde nasıl ele alındığı araştırılmıştır. Scopus, Web of Science, Science Direct veri tabanlarında bulunan çalışmalar içerisinde anahtar kelime olarak “Döngüsel Ekonomi” ve “İslami Finans” kavramlarının yer aldığı çalışmalar incelenmiştir. Çalışmalarda İslami finansın ve döngüsel ekonomi kavramlarına nasıl yaklaştıkları ve konu ile hangi önerilerde buldukları incelenmiştir. Bu çalışmada özellikle dünya üzerinde sürdürülebilir kalkınma için çeşitli girişimlerin yapıldığı ve 2030 yılına kadar ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için var olan İslami finansal ürünler ve geliştirilmesi önerilen İslami finansal ürünler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmada İslami finans ve döngüsel ekonomi ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1. Döngüsel Ekonomi Kavramı

1966 yılında Amerikalı iktisatçı Kenneth E. Boulding çalışmasında ilk kez döngüsel ekonomi kavramından bahsetmiştir. Boulding, dünyayı uzay gemisine benzeterek kaynakların kısıtlı olduğunu, kısıtlı kaynaklarla üretim sürecine devam edebilmek için “enerji girdilerinden kaçamasa da, maddi formun sürekli yeniden üretimini yapabilen döngüsel bir ekolojik sistemde yerini bulması” gerektiğini belirterek döngüsel ekolojik sistemin gerekliliğini belirtmiştir.

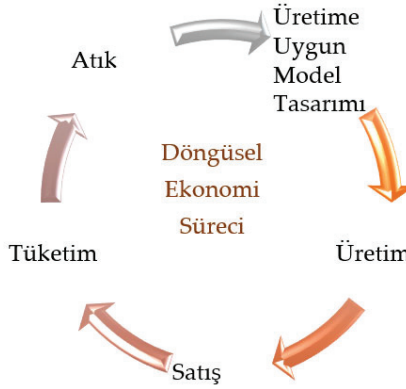
Hammadde alımı ile başlayan doğrusal ekonomi süreci, ürünün tasarımı ve yapımı ile devam eder, tüketici kullanımına sunulur ve tüketicinin kullanımından sonra atık haline gelmesi ile son bulur. Kıt kaynakların endişe verici bir hızda tüketilmesinin yanı sıra doğrusal ekonomi sürecinde büyük miktarlarda atık üretilmektedir. Şekil 1’de doğrusal ekonomi süreci sunulmuştur.

Şekil 1: Doğrusal Ekonomi Süreci

Doğrusal ekonomi diğer bir deyişle linear ekonominin aksine döngüsel ekonomi süreci hammadde alımından ziyade atıkların kullanılması ile başlayıp atıkların kullanımına yönelik yapılan ürün tasarımı, ürünün yapımı, tüketimi, atık hale gelmesi ile devam ederek tekrardan en başa dönmektedir. Döngüsel ekonomide süreç bir döngü halinde kendini tekrar etmektedir. Döngüsel ekonomi süreci Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2: Döngüsel Ekonomi Süreci

Döngüsel iş modelinin temel ilkeleri şunlardır: (Schulte,2 013, 44)

1. Geri dönüşümü hızlandıracak malzemelerin seçilip tasarlanmasıyla üretim sürecinde ortaya çıkacak israfı minimize etmek,
2. Ortaya çıkacak olası sorunların çözümü için standartlar oluşturmak,
3. İşletmenin toplam döngü sürecini belirlemek,
4. Ürün tasarımı sayesinde esnekliği en üst düzeye çıkarmak,
5. Üretim sürecinde yenilenemeyen enerji kaynakları (petrol, kömür vb. gibi) yerine yenilenebilir enerji kaynaklarını (rüzgâr, güneş gibi) kullanmak,
6. Ürün ve hizmetlerin toplam enerji içeriğini en aza indirerek enerji verimliliğini en üst düzeye çıkarmak.

Döngüsel iş modelinin temel ilkelerinden anlaşılacağı üzere üretim sürecinde atık miktarı minimize edilecek, hammadde ve enerji kullanımı azalacak ve çevre kirliliği en aza inecektir. Döngüsel ekonomi uygulanması sadece ekonomik faydalar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda çevresel ve toplumsal değer yaratımı da sağlayarak çok boyutlu faydaları bulunmaktadır. Döngüsel ekonominin faydaları Tablo 1 'de sunulmuştur.

Tablo 1: Döngüsel Ekonominin Faydaları

Faydanın Boyutu	
Ekonomik Büyüme	Döngüsel ekonomi ekonomik büyümeyi hızlandırır. Maksimum değer ve en az atık ile bir bütün olarak ekonomiye fayda sağlar. Maiyetler azalır, verimlilik artar ve kârlılık yükselir.
Yenilikçi İş Modelleri	Doğrusal modellere kıyasla döngüsel modeller yenilikçi iş fırsatları sunmaktadır.
Gelişmiş Rekabet Gücü	Döngüsel üretim sürecinde atıkları kullanarak maksimum verim elde etmeye çalışan işletmeler aynı zamanda doğrusal üretim yapan işletmelere kıyasla rekabet avantajı da sağlamış olacaklar.
Düşük İşlem Maliyeti	Döngüsel üretim modellerinde atık maddeler geri kazanılabilir, geri dönüştürülebilir ve hammadde olarak üretim sürecine geri alınabilir. Döngüsel ekonomik sisteme adapte olmak ve günlük operasyonlarda yenilikçi iş modellerini uygulamak, işletmelerin işletme maliyetlerini azaltacaktır çünkü malzemelerden maksimum değer elde edilir ve atıklar en aza indirilir.
Sürdürülebilir Gelecek ve Kaynak Öngörülebilirliği	Ekolojik döngü, kıt kaynakların verimli kullanımını ve ürünü mümkün olduğu kadar uzun süre saklamayı ve ondan maksimum değer elde etmeyi teşvik eder. Böylece gelecek nesillerin taleplerini karşılamak için sürdürülebilir malzeme ve enerji kaynaklarının öngörülebilirliğini sağlar.

İyileştirilmiş Çevre	Döngüsel ekonomi ile atık, çevre kirliliği ve karbondioksit (CO2) salınımındaki azalma yenilenemeyen enerji kaynakları üzerindeki baskıyı azaltacaktır. Havanın kalitesi, kirli havanın solunmasından kaynaklanan hastalıkları azaltacak, sürdürülebilir ve döngüsel süreçler mevcut kaynakların maksimum kullanımı ile sonuçlanacağından su tedarikinden kaynaklanan stres azalacaktır.
Güçlendirilmiş İlişkiler	Döngüsel ekonomi devam eden bir süreçten oluştuğu için satıcıdan alıcıya, alıcıdan da satıcıya doğru etkileşim vardır. Örneğin; tüketici ürünü aldıktan sonra kurulum ve garanti hizmetlerinin bulunması alıcı ve satıcı arasında güçlü ilişkilerin kurulmasına yol açmaktadır.
Refah ve İstihdam Artışı	Atıkları kullanarak, atıkları faydalı kaynaklara ve malzemelere dönüştüren işletmeler ile yeni iş sektörleri ve endüstriler yaratılacaktır. Yeni endüstrilerin oluşumu toplumdaki iş gücü için yeni iş ve iş fırsatları yaratır. Böylece toplumda istihdam oluşturularak mevcut işsizlik azaltılarak, toplumun refah artışı sağlanabilir.

Kaynak: Tahir, 2019, 44-46.

2. İslami Finans ve Döngüsel Ekonomi İlişkisi

Döngüsel ekonomi, kaynak bakımından ciddi kıtlık içindeki ekonomiler için son derece önemli bir alandır. Sınırlı kaynakların sürdürülebilirliği ve verimli kullanımı için büyük potansiyeller barındıran döngüsel ekonomi, kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde büyük bir toplumsal ve çevresel etki yaratmaktadır (Khan, 2020, 11). Sürdürülebilir kalkınma sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır. Sosyal ve ekonomik boyutta yaşanan gelişmeler çevresel boyutta yaşanan gelişmelere kıyasla daha fazladır. Çevresel boyutun gelişmesi için atıkların etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Farhand vd., 2019, 57).

İnsan ile insan ve insan ile eşya arasındaki ilişkiyi en ayrıntılı şekilde inceleyen İslam hukuku çevre ve sosyal hayatı bir bütün olarak ele almaktadır. İslam hukukunun kapsadığı tüm hükümler olarak adlandırılan şeriat, kuralları bütüncül bir şekilde ele alır. Şeriatın tüm kuralları bütüncül bir şekilde ele almasının altında yatan amaçlar ise;

- Toplumda adalet ve eşitliğin sağlanması,
- Yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması (özellikle fakirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması),
- Barış ve güvenliğin sürdürülmesi,
- İyi ve doğru şeylerde işbirliğinin teşvik etmek,
- Üstün ahlaki değerlerle tabiatın korumasını sağlayacak eylemleri teşvik etmektir (Ayub, 2017, 24).

Yukarıda sıralanan amaçlar göz önünde bulundurulduğunda şeriatın bütüncül amaçlarını barındıran İslami finans, sosyo-ekonomik adalet, istihdamın sağlanması, toplumsal refahın artması, çevrenin ve ekolojik dengenin korunması, yenilenemez enerji kaynaklarının israf edilmemesi, ekonomik istikrar gibi sosyal ve ekonomik birçok amacın gerçekleştirilmesine araç olmaktadır.

İslam dini inanç sahiplerinin çevrenin korunması ve kaynakların israf edilmemesi gibi günlük yaşantısını da düzenleyecek kurallar içermektedir. İsrاف ve ekolojik dengenin korunması ile ilgili ayetlerde bu hususlar ele alınmıştır. İslam dini kaynakların israf edilmemesini de öğütlemiştir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan israf ve ekolojik denge ile ilgili ayetler;

“Asmalı ve asmasız bahçeleri, hurmaları ve tatlari farklı ekinleri, zeytinleri ve narları -birbirine benzer ve benzeşmez-yaratan O'dur. Ürün verdiğinde ürününden yiyin ve hasat günü hakkını verin; israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” (Kur'an Fihristi, 9 Aralık 2020, el-En'am, 6/141).

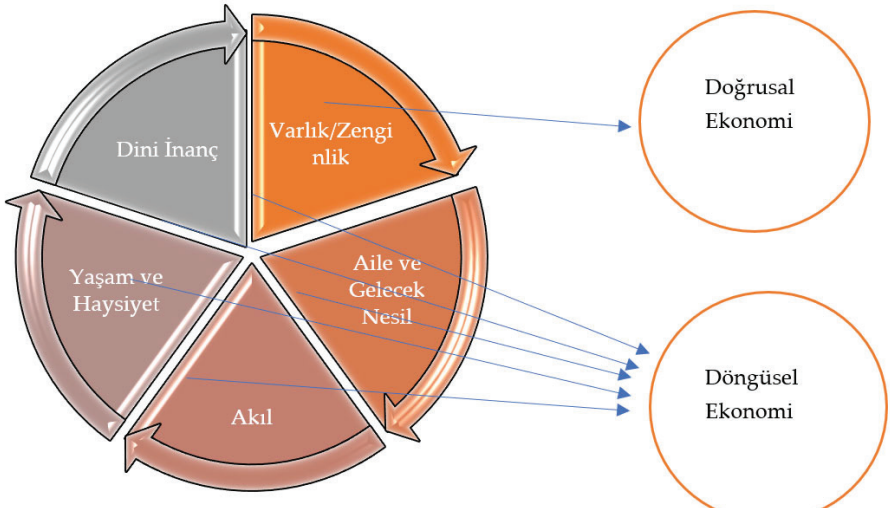
“... Yiyin, için ve israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” (Kur'an Fihristi, 9 Aralık 2020, el-A'raf, 7/31).

“Onlar, harcadıkları zaman, ne israf ederler, ne kısarlar; (harcamaları,) ikisi arasında orta bir yoldur.” (Kur'an Fihristi, 9 Aralık 2020, el-Furkân, 25/67).

Göğü bu âhenkle O yükseltti ve bu mîzânı koydu ki siz de ders alıp ölçü dışına taşmayasınız. (Kur'ân Fihristi, 9 Aralık 2020, el-Rahman,55/7-8).

İslami hukuk doktrini olan *Maqasid al-Shari'ah*'ın amacı sosyal ve ekonomik adaleti sağlamak ve aynı zamanda toplumun refahını arttırmaktır. Döngüsel ekonomi, doğrusal ekonomi ve Maqasid arasındaki ilişki Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3: Doğrusal-Döngüsel Ekonomi ve İslam Hukuku Arasındaki İlişki

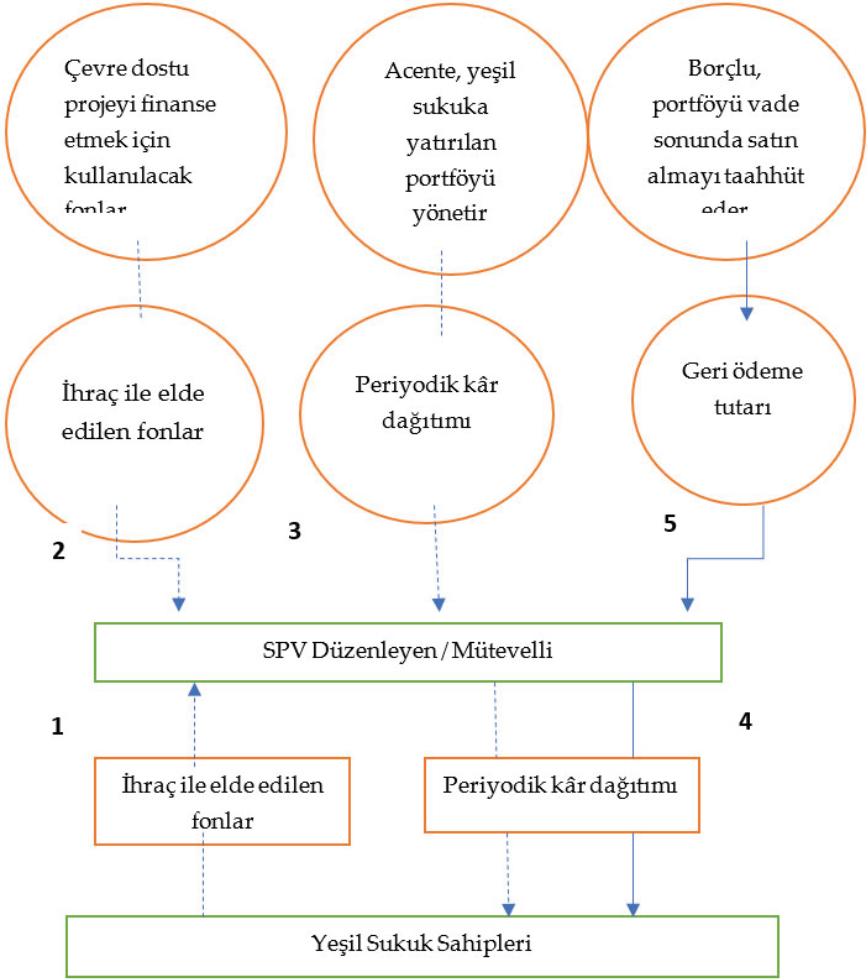

Döngüsel ekonomi din, varlık, aile, akıl ve yaşam olmak üzere beş boyutu da kapsamaktadır. Doğrusal ekonomi ise sadece varlık boyutunu kapsamaktadır. Döngüsel ekonomiye geçiş ile sosyal-ekonomik adalet sağlanarak toplumun refahı artacaktır. Döngüsel ekonomi İslami finansın bütüncül hedeflerini bünyesinde barındırmaktadır.

Yeşil finans, yenilenebilir enerji, biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliğine uyum ve çevreyi korumaya yönelik oluşturulan projelerin desteklenmesini sağlayan finans yöntemidir. Yeşil finansman ürünleri olarak yeşil kredi, yeşil sigorta, yeşil tahvil ve yeşil sukuk gösterilebilir. Yeşil sukuk; iklim değişikliği, ekolojik dengenin sağlanması ve sürdürülebilirlik adına çıkarılmış İslami finansal bir üründür. Çevreyi korumak için gerekli varlıkların üretiminde ve projelerin finansmanında kullanılan yeşil sukuk 2017 yılında piyasaya sunulmuştur (Abdullah - Keshminder, 2020).

Yeşil sukuk; sürdürülebilirliği korumak, iklim değişikliğine karşı uyum sağlamak ve çevre dostu projeleri finanse etmek için tasarlanmıştır. Yeşil sukuk, doğrudan iklim değişikliği, küresel ısınma, fosil yakıtların tükenmesi ve diğer çevre sorunlarını ortadan kaldıracak projelerin finansmanı ile yakından ilgilidir (Rahim - Mohamad, 2019, 130). Yeşil sukuktan elde edilen fonlar çevre dostu projelerin finansmanı için kullanılmaktadır. Yeşil sukukun işleyişini basit bir şekilde ifade edecek olursak; süreç yeşil sukuk ihracı ile başlayıp kâr payı ödemelerinin yeşil sukuk sahiplerine ödenmesi ile son bulmaktadır. Bu süreçte Özel Amaçlı Kuruluş (SPV) giderleri düşüldükten sonra portföyden elde edilecek kârlar sukuk sahiplerine aktarılmaktadır. Borçlu, portföyü SPV'den almayı taahhüt etmekte ve sukukların nominal fiyatı ile tahakkuk eden ödenmemiş kâr dağıtımının toplam değeri olarak geri satın alma bedeli ödenmektedir (Alam vd., 2016, 174-175). Yeşil sukukun yapısı ve işleyişi Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4. Yeşil Sukukun Yapısı

Kaynak: Alam vd., 2016, 175.

Sukuk türleri göz önünde bulundurulduğunda yeşil sukuk; var olmayan ürünün imal edilmesine dayanan istisna sukuku, kiralama mantığına dayanan icara sukuk ve ortaklık esasına dayanan muşaraka sukuk türleri ile uygunluk göstermektedir (Ela, 2019, 225). Ayrıca temelde hem öz sermaye hem de borç unsurlarının mevcut olduğu veya daha fazla temel sözleşmeden oluşan bir sukuk türü olan hibrit sukuk da yeşil sukukun ihraç amacına uygunluk göstermektedir (Rahim - Mohamad, 2019, 133).

3. Literatür Taraması

Son yıllarda döngüsel ekonomi kavramı hem araştırmacılar hem de politika yapıcılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için döngüsel ekonomi sürecine verilen önem ve yapılan çalışmalar son yıllarda artış göstermiştir.

Scopus, Web of Science, Science Direct veri tabanlarında yer alan “İslami Finans (Islamic Finance)” ve “Döngüsel Ekonomi (Circular Economy)” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılmış olan çalışmaların sayısı Tablo 2’de sunulmuştur. Çalışmada ayrıca Ebscohost, Jstor, Wiley Online Library ve Taylor&Francis veri tabanlarında konu ile ilgili yapılan çalışmalar da incelenmiştir. Ancak çalışmaların yapıldığı yıl ve alanlar bakımından ayrıntılı bilgiler bulunmadığı için Tablo 2’de söz konusu veri tabanlarına yer verilmemiştir.

Tablo 2: Döngüsel Ekonomi ile İlgili Yapılan Çalışmaların Sayısı

YILLAR	Scopus	ScienceDirect	Web of Science
	Sayı	Sayı	Sayı
2021	3.892	8.329	3.596
2020	2.581	5.674	3.412
2019	2.142	4.233	2.278
2018	1.369	3.140	1.389
2017	820	2.338	870
2016	420	1.858	522
2015	195	1.458	267
2014	191	1.097	171
2013	139	1.036	167
2012	124	861	157
2011		844	159
2010		684	157

Kaynak: Scopus Database, Web of Science Database, Siciense Direct Database 19 Ekim 2021.

Döngüsel ekonomi konusunda yapılan çalışmaların alanlara ilgili dağılımı Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Döngüsel Ekonomi Konusunda Çalışmaların Yapıldığı Alanlar

Çalışmanın Yapıldığı Alan	Sayı
Çevre Bilimi	21.177
Mühendislik	16.174
Enerji	12.043
İşletme, Yönetim ve Muhasebe	1.555
Sosyal Bilimler	9.689
Ekonomi, Ekonometri ve Finans	5.667
Materyal Bilimi	6.013
Kimya Mühendisliği	5.372
Bilgisayar Bilimi	708
Tarım ve Biyolojik Bilimler	5.215
Yer ve Gezegen Bilimleri	3.110
Tıp ve Diş Hekimliği	2.818
Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknoloji	3.495

Döngüsel ekonomi kavramı çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları bünyesinde barındırdığı için konu ile ilgili yapılan çalışmaların alan yelpazesi de genişlemektedir. 2010-2021 döneminde döngüsel ekonomi ile ilgili en fazla çalışmanın çevre bilimi alanında yapıldığı görülmektedir.

Amaçları bakımından birbiri ile yakın ilişki içerisinde olan döngüsel ekonomi ve İslami finans ile ilgili çalışma süresince “Literatürde İslami finans ve döngüsel ekonomi kavramı nasıl ele alınmıştır?” sorusu yanıtlanmaya çalışılacaktır.

Çalışmada Rusydiana’nın 2019 yılında yaptığı bibliyometrik çalışmadan yola çıkılmış ve Scopus, Web of Science, Science Direct veri tabanlarında yer alan “İslami Finans (Islamic Finance)” ve “Döngüsel Ekonomi (Circular Economy)” anahtar kelimelerinin kullanılarak yapıldığı çalışmalarda İslami

finans ve döngüsel ekonomi kavramlarının nasıl ele alındığı incelenmiştir. İncelenen çalışmalar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Konu İle İlgili Ele Alınan Çalışmalar

Makale Adı	Yazar(lar)	Dergi Adı	Yıl	Atıf
Renewable Energy Generation from Livestock Waste For A Sustainable Circular Economy in Bangladesh	İslam, K. vd.	Renewable & Sustainable Energy Reviews	2021	5
Islamic Countries and Maqasid Al-Shariah Towards the Circular Economy. The Dubai Case Study.	Campra, M., vd.	European Journal of Islamic Finance	2021	2
Islamic Finance in Sustainable Economy: Empowerment of Sukuk Wakalah to Build Waste Industry	Farhand, M. Z., vd.	Airlangga International Journal of Islamic Economics and finance	2020	2
Islamic Blended Finance for Circular Economy Impactful SMEs to Achieve SDGs	Khan, T.	Singapore Economic Review	2020	0
The Role of İslamic Finance in Fostering Circular Business Investments: The Case of OIC Countries	Ibrahim, A.-J., Shirazi, N.S.	Journal of Economic Cooperation and Development	2020	0
Venture Waqf in A Circular Economy	Khan, T.	ISRA International Journal of Islamic Finance	2019	1
Reforming Islamic Finance for Achieving Sustainable Development Goals	Khan, T.	Journal of King Abdulaziz University, Islamic Economics	2019	2

İslam vd. (2021), döngüsel ekonominin Bangladeş gibi gelişmekte olan bir ülkede benimsenmesi için hayvansal atıklardan yenilenebilir enerji üretimini ele alan çalışma yapmışlardır. Hayvancılık sektöründen kaynaklanan sera gazı emisyonunu azaltılması hayvan atıklarının enerjiye dönüştürülmesi ile gerçekleştirilebilir. İklim üzerindeki olumsuz etkinin azaltılmasında hayvansal atıkların enerjiye dönüştürülmesinin katkısının olacağı düşünülerek çalışma tasarlanmıştır.

Campra vd. (2021), döngüsel ekonomi ve İslam ülkeleri arasındaki ilişkiyi teorik açıdan ele alınan çalışma yapmışlardır. Çalışmalarında döngüsel ve doğrusal ekonomi arasındaki çalışmayı detaylı bir şekilde karşılaştırıp Dubai'den döngüsel ekonomi politika ve uygulamalarına yer vermişlerdir. Yazarlar, çalışmanın gelecekte döngüsel ekonomi ve İslami sistemler ile ilgili yapılacak çalışmalar için teorik bir çerçeve oluşturduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmalarında, döngüsel ekonominin çok önemli olduğunu ancak İslami boyut açısından eksik bırakıldığını, konu ile ilgili yeterli çalışmaların yapılmadığını ifade etmişlerdir.

Farhand vd. (2020), Endonezya'nın atık sorununa çözüm önerisi olarak vekâlet sukuk ihracı ile finanse edilecek atık sanayi merkezinin kurulması önerisinde bulunmuşlardır. Yazarlar, Endonezya'da özellikle 2030 ile 2050 yılları arasında atık üretiminin artacağı için atık sorunun çözümüne yönelik tesisin kurulmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada vekâlet sukuk kavramı hakkında bilgi verilmiş ve atık sorunun çözümünde kurulacak tesisin finansman ihtiyacını karşılamak için vekâlet sukukun çözüm olabileceğini belirtmişlerdir.

Khan (2020), çalışmasında İslami karma finans modelinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasındaki kullanımını ele almıştır. Gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için finansal mühendislik ürünü olarak tasarlanan İslami karma finans modelinin KOBİ'lerin sürdürülebilir gelişimine katkı sağlaması beklenmektedir. Çünkü İslami karma finans modeline göre sağlanan fonların temelinde kar maksimizasyonu yerine yardımseverlik bulunmaktadır. Diğer kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla kıyaslandığında İslami karma finans modeli sürdürülebilir kalkınma projelerinin desteklenmesinde kullanılan finans modelidir. İslami karma finansman modelinde kazan-kazan anlayışı bulunmaktadır. Khan çalışmasının sonucunda; yerel istekler, ulusal öncelikler ve küresel hedefler arasında ve yardımseverlik, kâr ve devlet teşviki motivasyonları arasında sinerjinin bulunduğu, İslami karma finans modeli ile KOBİ'lerin ek maliyetlere katlanmadan sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabileceği sonucuna ulaşmıştır.

İbrahim - Shirazi (2020), döngüsel ekonominin İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye olan ülkelerin ekonomik büyümesine ne şekilde katkı sağlayabileceği

konusunu ele almışlardır. İslami hukuk doktrini olan Maqasid'in bütüncül amaçları ile uyumlu olarak döngüsel faaliyet gösteren işletmelerin yardımlaşma temeline dayalı sözleşmeler, borcun öz kaynağa dönüştüğü karma finansmana dayalı fonlar ve risk paylaşımı esaslı finansman modellerinin kullanılarak desteklenebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca; İslam İşbirliği Teşkilatı ülkeleri için eksiksiz bir referans görevi görecektir kapsamlı bir döngüsel ekonomi politikasının geliştirilmesi, söz konusu ülkelerdeki halka çevresel bilinçlendirmenin yapılması, İslami finans kurumları, akademisyenler ve politika yapıcıların döngüsel işletmelerin finansmanı için yol haritası belirlemeleri gerektiği, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için döngüsel ekonominin kamu politikası haline getirilmesi ve döngüsel ekonominin geliştirilmesi için yapılacak araştırmalara fon ayrılmasına yönelik önerilerde bulunmuşlardır.

Khan (2019), çalışmasında sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması ve döngüsel ekonominin finanse edilmesiyle İslami finans arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Sürdürülebilir kalkınma hedefleyen ülkelerde lineer ekonomiden ekolojik / döngüsel ekonomiye geçiş için çalışmaların yapıldığı dikkat çekmektedir. Döngüsel ekonomiye geçiş finansal mimarinin dönüşümünü de tetiklemektedir. Khan, sürdürülebilir kalkınma hedefleyen ülkelerde döngüsel ekonomiye geçiş için ihtiyaç duyulan finansmanın İslami finansta yapılacak reformlarla gerçekleştirilebileceğini ifade etmiştir. Uluslararası kullanılan raporlama standartları (IFSB, AAOIFI vb.) doğrusal ekonomi yerine döngüsel ekonomi sistemine göre yeniden düzenlenmesi, yeşil varlıkların ve uzun vadeli risk paylaşımına dayalı sözleşmeler tasarlamak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için ilgili bakanlıkları ve paydaşları koordine etmek yapılacak reformlar arasında gösterilebilir.

Khan (2019), çalışmasını kaynakların harmanlanarak oluşturulduğu anonim vakıflar üzerine yapmıştır. İnsani gelişmişlik, topluma hizmet, ekolojik çevrenin korunmasına yönelik oluşturulan anonim vakıfların kaynak (sermaye) bakımından desteklenmesi söz konusu vakıfların etkisini arttıracaktır. Khan, birincil hedefi topluma hizmet veren ve ekolojik dengenin korunmasına yönelik faaliyetler yürüten kuruluşları desteklemek olan kurumların faaliyetlerine devam etmesine katkıda bulunmak için karma finansman mekanizmasını İslami finans temeline dayalı bir model önerisinde bulunmuştur. Özünde İslami finans ilkelerinin bulunduğu karma finans yönteminde yatırımcıların amacı kar maksimizasyonu değildir. Karma finans yönteminin amacı, yeni bir hibrit finansal mekanizma kullanarak sosyal ve ekolojik faaliyette bulunan vakıfları teşvik etmek için kaynakların harmanlandığı yani teminat ve haciz gereksinimlerinin sorumluluk ve şefkatle değiştirildiği bir finansal sistem oluşturmaktır. Khan, mevcut atığa dayalı doğrusal ekonomi

sürecini, İslami girişimcilik vizyonu ile tutarlı yeni bir sıfır atık temelli döngüsel ekonomi süreci ile değiştirilmesi; Avrupa Girişim Hayırseverliği Organizasyonu'nu (European Venture Philanthropy Organization) göz önünde bulundurarak, tüzel kişilik olarak yeni bir vakıf biçiminin oluşturulması ve temerrüt durumunda temerrüde düşen tutarın azalan bir ortaklık temelinde vakfın öz sermayesi haline geleceği koşuluna dayalı faizsiz bir kredi uygulaması önerisinde bulunmuştur.

Sonuç

Tüm ekonomiler için döngüsel ekonomi son derece önemli bir alandır. Sınırlı kaynakların sürdürülebilirliği ve verimli kullanımı için büyük potansiyeller barındıran döngüsel ekonomi, kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde büyük bir toplumsal ve çevresel etki yaratmaktadır. Sosyal ve ekonomik boyutta yaşanan gelişmeler çevresel boyutta yaşanan gelişmelere kıyasla daha fazladır. Çevresel boyutun gelişmesi için atıkların etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Atıkların etkili şekilde yönetilmesi de döngüsel ekonomi süreci ile gerçekleştirilebilir.

Bu çalışmada amaçları bakımından birbiri ile yakın ilişki içerisinde olan döngüsel ekonomi ve İslami finans ile ilgili çalışma süresince "Literatürde İslami finans ve döngüsel ekonomi kavramı nasıl ele alınmıştır?" sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. Rusydiana'nın çalışmasında yola çıkılarak tasarlanan bu çalışmada, Scopus Web of Science, Science Direct veri tabanlarında yer alan çalışmalar içerisinde anahtar kelime olarak "Döngüsel Ekonomi" ve "İslami Finans" kavramlarının yer aldığı çalışmalar incelenmiştir. Veri tabanlarından elde edilen veriler incelendiğinde 2010-2021 yılları arasında anahtar kelime olarak döngüsel ekonomi kavramının kullanıldığı 56.570 çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan 5.667'si ekonomi, ekonometri ve finans alanında yapılmıştır. Anahtar kelime olarak döngüsel ekonomi ve İslami finans kavramlarının kullanıldığı çalışmaların sayısı ise 7'dir. Yapılan çalışmalarda döngüsel ekonomi sürecinin finansmanında yazarların İslami finansal ürünlerle ilgili geliştirdikleri öneriler;

- Yardımlaşma temeline dayalı sözleşmeler, borcun öz kaynağa dönüşümü karma finansmana dayalı fonlar ve risk paylaşım esaslı finansman modellerinin oluşturulabileceği,
- Karma (hibrit) finansmana dayalı vakıfların kurularak finansman desteğinin sağlanması,
- Karma finans modeli kullanılarak KOBİ'lerin sürdürülebilir gelişimine katkının sağlanması,
- Raporlama standartlarının döngüsel ekonomi sistemine göre yeniden düzenlenmesi gerektiği,

- Yeşil varlıklar ve uzun vadeli risk paylaşımına dayalı sözleşmeler tasarlamak sunulan önerileridir.

Bu çalışmada özellikle dünya üzerinde sürdürülebilir kalkınma için çeşitli girişimlerin yapıldığı ve 2030 yılına kadar ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için var olan İslami finansal ürünler ve geliştirilmesi önerilen İslami finansal ürünler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada kapsamında incelenen makalelerde İslami finans ve döngüsel ekonomi kavramının birbiri ile yakın ilişkide olduğunu ve döngüsel ekonomi ile faaliyet yapan işletmelerin finansmanının İslami finansal ürünlerle yapılmasının sürdürülebilir kalkınmanın tüm boyutlarına katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

Sonuç olarak, amaçları bakımından birbiri ile yakın ilişki içinde olan İslami finans ve döngüsel ekonomi kavramlarının birlikte ele alındığı çalışmaların yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde İslami finans ve döngüsel ekonomi kavramının birlikte kullanılarak yapıldığı çalışmaların sayısı oldukça azdır. Literatürde bu bakımdan ciddi boşluk bulunmaktadır. Bu çalışma ile literatürdeki eksiklik belirtmeye çalışılmıştır.

İslami finansın önemli parçasını oluşturan katılım bankaları müşterilerine döngüsel ekonomi süreciyle üretilen ürünlerin tüketimin teşvik edici kampanyalar düzenleyebilir. Ortaklık halinde olduğu işletmelerde döngüsel ekonomi sürecini benimseyen iş modellerine geçmeyi politika olarak belirleyebilir. Ayrıca, ihraç ettikleri yeşil finans ürünlerinin tanıtımlarını yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Abdullah, Syafiq Abdullah - Keshminder, J. S. "What drives green sukuk? A leader's perspective". *Tandfonline*. Erişim 2 Aralık 2020. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20430795.2020.1821339>
- Alam, Nafis vd. "Green Sukuk: An Innovation in Islamic Capital Markets". *Energy and Finance*, Erişim 2 Aralık 2016. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-32268-1>
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu. <https://annualreport.undp.org.tr/wp-content/uploads/2019/06/UNDP-TR-ROAR1718-EN.pdf>
- Bo, Ding vd. "Sukuk Issuance in China: Trends and Positive Expectations". *International Review of Management and Marketing* 6/4 (2016), 1020-1025.
- Boulding, K. E. "The Economics of the Coming Spaceship Earth in Environmental Quality Issues in a Growing Economy (ed. Daly, H. E.) (Johns Hopkins University Press, 1966).
- Campra, Maura vd. "Islamic Countries and Maqasid Al-Shariah Towards the Circular Economy. The Dubai Case Study". *European Journal of Islamic Finance*, 17 (2021), 1-10. <https://doi.org/10.13135/2421-2172/4560>
- Ela, Mehmet. "Yeşil Sukuk ve Türkiye'de Uygulanabilirliği". *Yönetim ve Ekonomi* 26/1 (2019), 221-237. <https://doi.org/10.18657/yonveek.435303>
- Farhand, Zaid Muhammad, "Islamic Finance in Sustainable Economy: Empowerment of Sukuk Wakalah to Build Waste Industry". *Airlangga International Journal of Islamic Economics and Finance* 3/1 (2020), 52-67.
- Ibrahim, Abdul-Jalil - Shirazi, Nasim. "The Role of Islamic Finance in Fostering Circular Business Investments: the Case of OIC Countries". *Journal of Economic Cooperation & Development*, 41/1 (2020), 89-120. <https://search.proquest.com/scholarly-journals/role-islamic-finance-fostering-circular-business/docview/2433394491/se-2?accountid=8403>
- Islam, Nazmul vd. "Renewable energy generation from livestock waste for a sustainable circular economy in Bangladesh" *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 139 (2021), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2020.110695>
- Khan, Tariqullah – Badjie, Fatou. "Venture Waqf in a Circular Economy". *ISRA International Journal of Islamic Finance* 11/2 (2019b), 187-206. <https://doi.org/10.1108/IJIF-12-2018-0138>
- Khan, Tariqullah. "Reforming Islamic Finance for Achieving Sustainable Development Goals". *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 32/1 (2019a), 3-21. <https://doi.org/10.4197/Islec.32-1.1>
- Khan, Tariqullah. "Islamic Blended Finance for Impactful SMEs to achieve SDGs". *Worldscientific*. Erişim 10 Aralık 2020 <https://doi.org/10.1142/S0217590820420060>.

- Kirchherr, Julian vd. "Conceptualizing the Circular Economy: An analysis of 114 Definitions". *Resources, Conservation and Recycling*, 127 (2017), 221-232. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005>
- Koçan, Ayşegül vd. "Yeni Ekonomi ve İş Modelleri: Döngüsel Ekonomi ve Paylaşım Ekosistemleri". 2. *Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi* (7-8-9 Kasım 2019) ed. Alican Umut. 528-548. Ankara: Detay Yayıncılık, 2019.
- Lewandowski, Mateusz. "Designing the Business Models for Circular Economy—Towards the Conceptual Framework". *Sustainability*, 8/1 (2016), 1-28. <https://doi.org/10.3390/su8010043>
- Önder, Hüseyin. "Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi". *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 57 (2018), 196-204. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ob&AN=131982220&lang=tr&site=eds-live>
- Rahim, Siti Rohaya Mat - Mohamad, Zam Zuriyati. "Green Sukuk for Financing Renewable Energy Projects". *TUJISE* 5/2 (2018), 129-144. <https://doi.org/10.26414/m031>
- Rusydiana, Aam Slamet. "Analisis Bibliometrik Atas Studi Wakaf Terindeks Scopus". *Ekonomi Islam Indonesia* 1/1 (2019), 1-17. <http://journals.smartinsight.id/index.php/EII>
- Schulte, Uwe G. "New Business Models for a Radical Change in Resource Efficiency". *Environmental Innovation and Societal Transitions* 9 (2013), 43-47. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2013.09.006>
- Tahir, Maimoona. *Transforming Qatar into a Circular Economy: Challenges and Opportunities and the Role of Islamic Finance*. Qatar: Hamad Bin Khalifa University, Doktora Tezi, 2019.
- Kur'ân Fihristi. 9 Aralık 2020. <https://kuranfihristi.net/fihrist/israf>
- ScienceDirect, ScienceDirect Database. "Aranan: Döngüsel Ekonomi-İslami Finans". Erişim 19 Ekim 2021. <https://www.sciencedirect.com>.
- Scopus, Scopus Database. "Aranan: Döngüsel Ekonomi-İslami Finans". Erişim 19 Ekim 2021 <https://www.scopus.com>.
- Web of Science, Web of Science Database. "Aranan: Döngüsel Ekonomi-İslami Finans". Erişim 19 Ekim 2021. <https://www.webofscience.com>.

